

TIPOGRAFIA SOCIETĂȚII CULTURALE A ROMÂNILOR DIN BASARABIA (*ROMÂNIA NOUĂ*)

Doctor în istorie **Ion XENOFONTOV**

Universitatea de Stat din Moldova

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-1235>

E-mail: ion.xenofontov@gmail.com

PRINTING HOUSE OF THE CULTURAL SOCIETY OF ROMANIANS FROM BESSARABIA (*NEW ROMANIA*)

Summary. In this study, on the basis of archival material, period press and memoirs the historical context, the personalities involved in the creation of the Typography of the Cultural Society of Romanians from Bessarabia (*New Romania*) are presented. Following the research of the factual material, the full involvement of the Transylvanian militant Onisifor Ghibu in the transfer of the typography from Iași and its organisation in Chisinau was highlighted. The difficulties and the challenges of the time that led to the realisation of this ambitious cultural and identity project for the Romanian province were presented.

The first didactic and publicistic works in Latin script in Bessarabia were published in the printing house, thus representing an authentic catalyst of the ‘cultural revolution’ in the Romanian province.

Keywords: Typography, *Abecedarul, Ardealul (New Romania)*, Moldavian School, Onisifor Ghibu, Gurie Grosu, Basarabia, United Romania.

Rezumat. În studiul de față, pe baza materialelor de arhivă, a presei de epocă și a memorialisticii se prezintă contextul istoric, personalitățile implicate în crearea Tipografiei Societății Culturale a Românilor din Basarabia (*România Nouă*). În urma cercetării materialului factologic, a fost scoasă în evidență implicarea pleneră a militantului transilvănean Onisifor Ghibu în transferarea tipografiei de la Iași și organizarea acesteia la Chișinău. S-au prezentat dificultățile și provocările de epocă ce au generat punerea în practică a acestui proiect cultural și identitar ambițios pentru provincia românească.

La tipografie au fost editate primele lucrări didactice și publicistice cu grafie latină din Basarabia, reprezentând astfel un autentic catalizator al „revoluției culturale” din provincia românească.

Cuvinte-cheie: Tipografie, *Abecedarul, Ardealul (România Nouă)*, Școala Moldovenească, Onisifor Ghibu, Gurie Grosu, Basarabia, România întregită.

După unirea Basarabiei cu România (1918), activitatea editorială în limba română de la Chișinău a fost perturbată din cauza lipsurilor tehnice și logistice. Publicațiile în limba română erau executate cu caractere chirilice deoarece nu existau de cele latine, astfel se prezenta situația la nivelul serviciilor tipografice oficiale. Situația editorială, de altfel, nu era una plauzibilă nici la sfârșitul perioadei interbelice. Astfel, la sfârșitul anilor 1930, publicistul Sergiu Matei Nica vorbea despre necesitatea deschiderii unei edituri la Chișinău, care „ar putea mișca întrucâtva bala[h]urul pasivității basarabene, ar mai netezi culele veșnicei nemulțumiri și murmurări tinerești și ar mai tăia aripile neobrăzatei căciuleli literare de până acum” [1, p. 1].

Un rol substanțial în revoluționarea culturală și lingvistică din provincia românească a avut-o Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basara-

bia (*România Nouă*) (infra: tipografia), imprimerie apreciată, grație impactului pozitiv avut în societate, drept „un focar de viață românească”.

În contextul ofensivei culturale românești și implicării pleneră în mișcarea națională din Basarabia, în anul 1917, Onisifor Ghibu a depus eforturi substanțiale pentru a deschide o tipografie românească la Chișinău. În acest sens, militantul ardelean nota: „în tovărășia prietenului meu, poetul Octavian Goga, care venise de la Petrograd, am plecat spre Iași, unde am pus în curent guvernul, cu tot ce se petrecuse în Basarabia de la revoluție și până atunci, cerându-i să ne dea imediat o tipografie și o bibliotecă. Biblioteca ni s-a dat îndată; vreo 6.000 de cărți din Biblioteca Universității de la Iași, – în ce privește tipografia însă, am întâmpinat mari greutăți. Guvernul era ocupat cu o mulțime de lucruri grave; tipografiile disponibile nu se găseau, afară de aceea un amestec în treburile Ba-

sarabiei, într-o vreme când rușii erau la noi în țară și soarta noastră era în mâinile lor, părea un lucru din cale afară de riscant” [2, p. 1].

Drept urmare, nici guvernul român și nici I.G. Duca, ministru de instrucție, nu au putut soluționa pozitiv problema. Ajutorul a venit din partea Marelui Cartier general, prin implicarea directă a căpitanului Petrescu, adjutantul generalului Prezan, care a încredințat Tipografia ziarului *România*. Acest transfer a fost sugerat de Petrescu, M. Sadoveanu, O. Goga și P. Locusteanu. S-a decis să se rechiziționeze tipografia lui S. Lețca de din Huși, rămânând ca apoi România să o transfere lui Onisifor Ghibu pentru a fi adusă la Chișinău pe riscul său. Pentru a evita bănuiala rușilor, Onisifor Ghibu, susținut de Paul Gore, a recurs la un tertip. A fost lansată vestea că un anonim iubitor de cultură a oferit „10.000 ruble Societății Culturale care de mult era vorba să se înființeze, și că Societatea a cumpărat cu suma aceasta o tipografie [...]. Trebuia numai înființată Societatea, ca să aibă cine fi proprietar al tipografiei”. Președinte al Societății Culturale a Românilor din Basarabia a devenit heraldistul Paul Gore, care printr-o adresare a solicitat achiziționarea tipografiei. Onisifor Ghibu a relatat că după constituirea Societății a plecat la Iași și s-a prezentat lui I.G. Duca, de la care a aflat că tipografia se afla la Institutul Geografic, de unde putea să o ridice. Împreună cu Mihail Sadoveanu au plecat ca să o ia în primire, trebuind să treacă mai întâi pe la Ministerul de Război spre a lua cu ei un ofițer de serviciu. Acolo, întrebând la telefon dacă la acea oră puteau lua tipografia, au aflat cu surprindere că instalația tehnică încă nu a sosit la Iași, fiind încărcată în gara Huși și urma să sosească abia peste câteva zile. Ghibu a plecat la Chișinău și i-a înaintat lui P. Gore un raport scris în care-l anunța că a găsit la Iași o tipografie „de vânzare” cu prețul de 10.000 ruble și propunea ca societatea să o cumpere din banii donați de mecenatele anonime [2, p. 1]. Deoarece O. Ghibu era implicat activ în susținerea cursurilor de învățători, Simeon Murafa a fost inclus în transportarea tipografiei la Chișinău [3, p. 11]. O. Ghibu ținea să specifice faptul că „Împrejurările politice erau de așa natură încât nu se putea face publicitate din planurile de luptă culturală; despre modalitatea cumpărării tipografiei nu aveau cunoștință decât șase oameni: dl. Gore, Herța, Alexandri, Cioflec, Murafa și eu” [2, p. 1].

După ce tipografia a fost adusă la Chișinău, S. Murafa a plecat acasă, la Cotiușeni Mari, Soroca, iar de la gară tipografia a fost transportată de transilvăneanul Dumitru Peligrad. A fost convocată o ședință a Consiliului Societății Culturale, la care au luat parte Gore, Herța, Cioban, arhimandritul Gurie,

Murafa, Cioflec și Ghibu. Deoarece Societatea Culturală nu putea administra Tipografia, fiind o chestiune comercială, P. Gore a propus ca tipografia să fie dată în arendă. Această opinie nu a fost susținută. S-a propus ca societatea însăși să o administreze, printr-o comisie aleasă. P. Gore a propus ca tipografia să tipărească gratuit *Cuvântul Moldovenesc* și *Ardealul*, propunere neacceptată de O. Ghibu. Tipografia a fost deponată timp de două luni de zile în curtea lui Herța. După finalizarea cursurilor învățătoresți, O. Ghibu a plecat la Iași, de unde la 22 august 1917 l-a trimis la Chișinău pe fostul proprietar al tipografiei Lescae cu o scrisoare către Herța, cu îndatorirea de a monta tipografia în localul Partidului Național Moldovenesc amplasat pe bd. Alexandru. La 4 septembrie 1917, O. Ghibu s-a întors cu opt lucrători de la Iași, cu care în aceeași zi a început lucrul la tipografia, care fusese instalată de Lescae sub supravegherea lui Nicolae N. Alexandri. O. Ghibu menționa că „Chestia aducerii lucrătorilor a fost deosebit de grea. Ea m-a ținut la Iași două săptămâni, în care timp am întâmpinat cele mai mari dificultăți. Pe la patru miniștri a trebuit să alerg zi de zi (d. Duca, V. Brătianu, Iancovescu și Mârzescu) pentru că de Marele Cartier nici să nu mai amintesc. Guvernul se temea să-mi dea pentru «Rusia» lucrători, care pe vremea aceea erau toți mobilizați sau rechiziționați. Abia după stăruință îndelungată am putut exopera în sfârșit să mi se dea cei opt lucrători, pe care i-am adus sub titlu de «evacuați în Rusia». Și ca aducerea lor să nu bată la ochi, rușilor de la vama Ungheni, eu însumi am fost trecut în pasportul colectiv ca «muncitor» printre ceilalți muncitori” [2, p. 1].

La 8 septembrie 1917 a avut loc inaugurarea solemnă a tipografiei, în prezența lui G. Mumuianu, fost prefect de Constanța, comisar al guvernului pentru refugiații români din Basarabia.

În lunile septembrie și octombrie la tipografie au apărut *Abecedarul* lui Gurie, gazeta *Ardealul*, revista *Școala Moldovenească* (nr. 2-5).

În anii 1917–1918, *Abecedarul* arhimandritului Gurie Grosu, elaborat cu grafie latină, a suferit trei ediții [4; 5; 6]. Pe foaia de titlu era specificat faptul că lucrarea a fost elaborată „în tovarășia mai multor iubitori de luminarea norodului”. *Abecedarul* a stat la baza învățământului nu doar în Basarabia, ci și în localitățile românești din Transnistria și ale școlilor românești din Odessa în anii celei de-a doua conflagrații mondiale [7, p. 88]. Tipografia nu izbutise să încaseze de la Zemstva gubernială suma de cca 30.000 ruble pentru tipărirea *Abecedarului*, din cauza crizei financiare a așezământului, și nici pentru cartea de religie care era sub tipar.

Ardealul era „gazetă săptămânală pentru românii transilvăneni care se află în Rusia”, fiind transformată în „gazetă națională”. Era redactată de profesorul Onisifor Ghibu și avocatul Ion Mateiu. A apărut la 1 octombrie 1917. Onisifor Ghibu nota: „Dându-mi seama de însemnătatea vremurilor, încă în prima jumătate din Noiembrie [1917] am dublat formatul gazetei, făcându-l de patru pagini, apoi la deschiderea *Sfatului Țării* chiar de opt pagini. Zi de zi îmi dădeam tot mai bine seama că Basarabia merge în mod irevocabil spre o viață românească largă, care trebuie servită și de către o presă cu un aparat modern” [8, p. 1]. *Ardealul* era lecturat cu mare interes la Iași. „Oamenii plângeau de bucurie cetind veștile despre învierea Basarabiei [...]” [8, pp. 1-2]. În ziar erau publicate fragmente din opera lui Mihai Eminescu, Nicolae Bălcescu, Alexandru Donici, traducere din S. Petöfi ș.a. La *Ardealul* au publicat 64 de autori basarabeni. La 24 ianuarie 1918, publicația s-a reintitulat *România Nouă*. Apărea de trei ori pe săptămână. Urmând programul gazetei, Tipografia și-a fixat drept obiectiv „lupta din toate puterile pentru răspândirea culturii naționale în Basarabia atâta vreme înstreinată, dar ea își va îndrepta puterile în același timp și dincolo de hotarele acesteia, – peste Nistru, peste Prut, peste Siret, peste Molna, peste Dunăre și peste Carpați, unde milioane de frați își duc greul vieții în așteptarea clipei sfinte și mântuitoare” [9, p. 1].

Deoarece tipografia era mică, fiind înzestrată doar cu o singură mașină, care trebuia să tipărească într-una cărți de școală și la care nu se putea tipări o gazetă mai mare, O. Ghibu a decis să plece la Iași ca să facă rost de încă o mașină mare și de o cantitate considerabilă de literă. Spre Iași a plecat cu I. Pelivan și V. Țanțu, ducând cu ei numărul de opt pagini al *Ardealului*, în care era relatată deschiderea primului organ legislativ al Basarabiei, „care a fost pentru cei de la Iași o adevărată revelație”. La Iași, O. Ghibu a identificat oameni care să-i dea o nouă tipografie, în care să poată scoate zilnic *Ardealul*. Ministrul I.G. Duca l-a împuternicit pe I. Simionescu, secretarul general al Ministerului de Culte, să-i dea tot concursul în acest scop. Ministerul de Război a rechiziționat pentru necesitățile Ministerului de Culte o mașină mare precum și 11 case de literă din tipografia lui Aberman. Totodată, a fost luat și litera de opt case și trei case de la tipografia Schönfeld. Pe lângă literele rechiziționate de la Aberman, O. Ghibu a mai cumpărat pe banii proprii vreo 20 kg de literă și o cantitate considerabilă de regleți, în valoare de 220 lei. Ajutat de colonelul Pârvanovici de la Institutul Geografic al Armatei Române, în opt zile tipografia a fost rechiziționată, demontată, ambalată în caretă și transportată

de O. Ghibu la Chișinău [10, pp. 1-2]. Utilajul tipografic a fost instalat în cursul lunii decembrie 1917. Deoarece D. Alexandri era redactor la gazeta rusească a Sfatului Țării, nu reușea să administreze tipografia, de aceea a fost înlocuit de C. Popescu.

În procesul intensificării vieții naționale în Basarabia, numărul lucrărilor tipografice se majora zilnic, așa că nici cu materialul nou adus de la Iași tipografia nu era în stare să răspundă necesităților cotidiene. La 26 decembrie 1917, O. Ghibu l-a trimis pe cheltuiala sa, pe șeful de atelier D. Vasilescu la Iași, cu scrisori către Simionescu, colonelul Nicoleanu și maiorul Petrescu de la Marele Cartier, rugându-i să mai rechiziționeze zece case de literă și să le transmită la Chișinău. După patru săptămâni de căutări prin orașele Moldovei, la Galați au fost identificate câteva case de literă, pe care la sfârșitul lunii ianuarie 1918 Vasilescu le-a transportat la Chișinău.

Deoarece O. Ghibu era implicat în administrarea ziarului *Ardealul*, a transmis conducerea tipografiei dr. Al. Popovici, român din Serbia. A fost închiriată o sală pentru tipografie și librăria românească. În urma conectării prin fir direct la Uzina Electrică din Chișinău, capacitatea tipografiei putea fi utilizată la maximum.

La 15 iulie 1918, tipografia ziarului *România Nouă* a fost sfințită, eveniment marcat de participarea preoților militari, o largă asistență militară și civilă [11, p. 44]. La 10 iulie 1919, tipografia a fost denumită *Glasul Țării* [12, doc. 156, pp. 417-418], fiind fondată de românul macedonean Constantin Noe, Epaminonda Balamace și Gheorghe Mecu. La sfârșitul lunii martie 1919, L. Știrbeț, administratorul tipografiei, menționa că Tipografia nu posedă literă nouă ca să poată face față tipăririi atât a ziarului *Sfatul Țării*, cât și lucrărilor particulare [13, f. 104.].

În concluzie, renașterea națională a românilor basarabeni a coincis cu amplul proces de activitate culturală și identitară. Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basarabia (*România Nouă*) a fost un catalizator al „revoluției culturale” din provincia românească. Fiind animată de iluștri intelectuali de epocă, a stat la baza unor apariții editoriale valoroase din domeniile educaționale, publicistice.

Bibliografie:

1. Calomfir (Nica, Sergiu Matei). *O cerință a generației tinere: ne trebuie o editură în Chișinău!* În: *Gazeta Basarabiei*, an. IV, nr. 675, 11 februarie 1938.
2. Ghibu Onisifor. *Tipografia Românească din Chișinău. Cine a exoperat tipografia. Rolul guvernului român și al Marei Cartier – I.* În: *România Nouă*, an. II, nr. 162, 22 septembrie 1918.

3. Halippa Pan. *Amintiri despre Simion Murafa*. În: *Viața Basarabiei*, an. VII, nr. 12, 1938.
4. *Abecedarul Moldovenesc pentru anul întâiu de școală, alcătuit de Arhimandritul Gurie (Grosu), în tovărășia mai multor iubitori de luminarea norodului*. Chișinău: Tipografia Societății Culturale a Românilor din Basarabia, 1917, 63 p.
5. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Ediția a II-a, Chișinău: Tipografia Românească, 1918.
6. *Abecedar Moldovenesc pentru anul întâiu de școală*. Ediția a III-a revăzută și corectată, Chișinău: Tipografia *România Nouă* (str. Pușkin, nr. 48), 1918.
7. Metleaeva Miroslava. *Patrimoniul pedagogic al Mitropolitului Gurie Grosu*. În: *Dialogica*, 2019, nr. 1.
8. Ghibu Onisifor. *Tipografia Românească din Chișinău – III*. În: *România Nouă*, an. II, nr. 164, 26 septembrie 1918.
9. *Serbarea de inaugurare a tipografiei*. În: *România Nouă*, an. II, nr. 120, 30 iulie 1918.
10. Ghibu Onisifor. *Tipografia Românească din Chișinău – IV*. În: *România Nouă*, nr. 165, 26 septembrie 1918.
11. Palade Gheorghe. *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească (1918–1940)*. Studii. Chișinău: Cartdidact, 2010, 360 p.
12. Ghibu Onisifor. *De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric însoțită de 186 documente*. Vol. 1. Cluj, 1926, CXCVII + 511 p. cu erată.
13. Agenția Națională a Arhivelor (Chișinău), F. 723, inv. 1, d. 21, f. 104.